

PhD-értekezés tézisei

Pécsi Tudományegyetem
Földtudományok Doktori Iskola

**Keszthely turizmusfejlődésének száz éve
balatoni és országos kitekintéssel
1880–1980**

Törzsök András Imre

Pécs, 2015

A doktori iskola neve: **Földtudományok Doktori Iskola**

Vezetője: **Dr. Dövényi Zoltán DSc.**
egyetemi tanár
PTE TTK Földrajzi Intézet
Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék

A doktori témacsoport címe: **Turizmusföldrajz**

Vezetője: **Dr. habil. Aubert Antal Csc.**
egyetemi docens
PTE TTK Földrajzi Intézet
Turizmus Tanszék

A disszertáció tudományága: **Turizmusföldrajz, Történetiföldrajz**

Témavezető: **Dr. habil. Gyuricza László Csc.**
egyetemi docens
PTE TTK Földrajzi Intézet
Regionális Földrajz Tanszék

1. Témaválasztás és célkitűzés

Disszertációm témaválasztását elsősorban az motiválta, hogy keszthelyi lévén kiemelt figyelemmel kísérem a városnak a turizmus fejlesztéséért tett erőfeszítéseit, terveit. Földrajz-történelem szakos tanárként megfogalmazódott bennem a kérdés, hogy vajon egy hosszabb időintervallumra visszatekintve hogyan alakult, fejlődött a település turizmust támogató tevékenysége. Milyen kiemelhető és figyelemre érdemes időszakok határozták meg vagy befolyásolták a város turizmusát.

A kutatás korszakhatárainak – 1880–1980 – kijelölését részben az indokolja, hogy az 1880-as években a Zala megyei Keszthely magisztrátusa és lakossága már kétségkívül fürdővárosnak tekintette a települést és mindent elkövetett a turisztikai miliő megteremtéséért és fenntartásáért. 1979-ben Keszthelyt visszacsatolták Veszprém megyétől Zala megyéhez. Így a megyei vezetés számára nem csupán egy volt a balatoni fürdőhelyek közül, hanem az egyetlen, turisztikai kapacitását és vendégforgalmát tekintve pedig Hévízzel együtt egyértelműen a legjelentősebb. A rendszerváltásig terjedő időszakban komoly fejlesztési koncepciók születtek, de ezek egyrészt nem kerültek kivitelezésre, másrészt ezen tervezett investíciók nagyrészt Budapestre fókuszáltak és kevésbé a Balatonra.

Jelen munkában fő hangsúlyt kapott a keszthelyi turizmus helyzetének vizsgálata. Ugyanis Keszthely vonatkozásában a turizmus sajátosságait, térbeliségét, lehetőségeit és történetét összefoglaló nagyobb terjedelmű, jegyzetapparátussal is bíró munka még nem született. A vizsgált száz éves időszak elemzésén túl ugyanakkor nem mellőzhettem a hazai, különösen a balatoni turizmus fejlődésében fontos előzmények és következmények bemutatását sem. Kísérletet teszek továbbá néhány korabeli fogalom tisztázására, a kortárs és jelenlegi statisztikai adatfelvétel közötti különbségek bemutatására, a turizmus településszerkezetre gyakorolt hatásainak, valamint az elérhető turisztikai szolgáltatások, illetve a helyi és regionális fejlesztési elképzelések vizsgálatára is.

A kutatás *első* fontos célja a keszthelyi turizmus fejlődésének bemutatása és elemzése a vizsgált száz évben. A kutatás alapvetően két kiinduló hipotézisre épül, melyek igazolása vagy cáfolása a *második* fő célkitűzésem. Az egyik, hogy a balatoni turizmus jelentősége a hazai turizmuson belül az adott időintervallumban lényegében folyamatosan növekedett. A másik, hogy a vizsgált időszakban a balatoni – és ehhez kapcsolódóan a keszthelyi – turizmus fejlődéséből kiemelkedik három virágzó szakasz, a századforduló, a két világháború közötti, valamint az 1960-as évektől kezdődő.

A kutatás *harmadik* fő célja a keszthelyi turizmus sajátosságainak vizsgálata, a közlekedési infrastruktúra, a szálláshelyek, a vendégforgalmi adatok és a turisztikai tér változásainak és a fejlesztési koncepciók tükrében. A település saját magát következetesen fürdőhelyként definiálta és a magisztrátus számos intézkedése valóban a vendégforgalom növelését célozta. Mindezek ellenére a település lemaradt – legalábbis a látogatók és a vendégéjszakák számát tekintve – számos Balaton-parti településsel szemben. E lemaradás okainak feltárása vált a kutatás *negyedik*, egyben utolsó fontos céljává.

2. A kutatás szakirodalmi előzményei, forrásai

A levéltári források – mint primer források – feltárása és feldolgozása rengeteg új és kiegészítő információt eredményezett, ezért jelen munkának talán ez lehet az egyik fontos eleme, ami a további kutatásokat is segítheti. A kutatás során négy levéltár – a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei és Veszprém Megyei Levéltára, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – és egy irattár – a Magyar Államvasutak Központi Irattára – állományából harminchárom levéltári jelzetet használtam fel, ami több iratfolyóméter – több száz oldalnyi – iratanyag feldolgozását jelentette az elmúlt években. Munkámban a levéltári és egyéb adatok feltárása és közlése mellett igyekeztem elemezni is azokat, elsősorban a hazai, a balatoni és a keszthelyi turizmus szempontjából. A kutatás során további – ugyancsak primer – forrásként használtam a Hadtörténeti Levéltár Térkép illetve Fényképtárában található vezérkari térképeket és légifotókat, valamint a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal és jogutódjának kiadványaiban található statisztikai adatokat.

A hazai turizmus történetével foglalkozó munkák – mint szekunder források – nagymértékben segítettek a kutatást. Ezeket jól egészítették ki a különböző fajtájú jogszabályok és az internetes források. Jelen munka fontos előzményei mindazon tanulmányok, amelyeket önállóan, vagy társszerzők bevonásával készítettem.

A vizsgálat jellegéből fakadóan a teljes időszakra vonatkozóan nem álltak rendelkezésre a terepmunka feltételei, ezért – főként a kutatás során vizsgált időszak első évtizedei esetében – csak azokra az adatokra támaszkodhattam, melyeket a kortársak térképek, tervrajzok, tájképek, fényképek, képeslapok, statisztikai számsorok, visszaemlékezések, leírások és az épített környezet formájában ránk hagytak. A terepbejárás, mint vizsgálati módszer igen fontosnak

bizonyult Keszthely turisztikai térének vizsgálatánál; a rendelkezésre álló térképeket, légifotókat, szakirodalmi vagy levéltári leírásokat egyeztetni lehetett a keszthelyi szállodák, vendéglátóhelyek, strandok és különösen a kempingek jelenlegi elhelyezkedésével, illetve a fennmaradt objektumokkal.

A Balaton-parti szálláshelyek forgalmára vonatkozó adatokat a Statisztikai Évkönyvek közölték. 1945-ig nem tértek ki néhány olyan ma használatos mutatóra, mint a vendégéjszakák száma, illetve az átlagos tartózkodási idő. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal ugyanis alapvetően két kategóriában tartotta nyilván a vendégeket. Állandó vendégnek tekintették azokat, akik legalább egy hetet és ideiglenes vendégeknek azokat, akik legalább egy éjszakát töltöttek a fürdőhelyen. Azt azonban, hogy az állandó vendégek csak egy vagy több hetet, illetve az ideiglenes vendégek pusztán egyetlen éjszakát vagy több napot töltöttek-e el a fürdőhelyen azt a Statisztikai Évkönyvek nem közölték. A vendégéjszakák és az átlagos tartózkodási idő tehát pontosan nem állapítható meg. Ugyanakkor a meglévő adatok alapján kiszámítható, hogy ezek mennyinél nem lehettek kevesebbek. Az elemzés során két új mutató megalkotására tettem kísérletet, amelyek ezt biztosítják.

Az első mutató a *vendégéjszakák minimális száma* azt a számot jelöli, amennyinél nem lehetett kevesebb az összes vendég által az adott fürdőhelyen eltöltött éjszakák száma. Ez a mutató az állandó vendégek számának hétszeres értéke és az ideiglenes vendégek számának összege (Állandó vendégek száma $\times$ 7 + Ideiglenes vendégek száma). A második mutató a *minimális tartózkodási idő* valójában egy átlagszám, a vendégéjszakák minimális számának és a vendégek számának hányadosa (Vendégéjszakák minimális száma $\setminus$ vendégek száma).

E két mutatót – a vendégforgalmi adatok elemzésénél – a századforduló és a két világháború közötti időszak turizmusának vizsgálatánál alkalmaztam. Ezen mutatók bevezetésével a fürdőhelyek összehasonlíthatóvá váltak, és kirajzolódtak az utazási szokásokban bekövetkező változások is (1945 után a Statisztikai Évkönyvek adatközlései ugyan bővültek, de konkrétan elemezhetővé csak 1975-re váltak).

A második világháborút követő időszak turizmusára vonatkozó szakirodalmat, a levéltári forrásokat és szakmai folyóiratok cikkeit jól kiegészítették azok a mélyinterjúk és kérdőíves vizsgálatok amelyeket 2009 és 2013 között készítettem.

3. Kutatási eredmények

3.1. *A hazai, a balatoni és a keszthelyi turizmus helyzete és fejlődése az első világháborúig*

A hazai turizmus fejlődése a reformkorban vett nagy lendületet, amit a korszak gazdasági és társadalmi változásai és infrastrukturális beruházásai tettek lehetővé. Ezt követően a dualizmus időszakában a gazdasági fejlődés megteremtette azokat a társadalmi rétegeket, amelyeknek igénye volt a turisztikai szolgáltatásokra. Ezen időszak alapvetően átformálta Magyarország közlekedési hálózatát, kihatott az utazási szokásokra és a turizmus fejlődését is eredményezte. A századfordulóra a turizmus a Monarchia területén a magyar mezőgazdaság és a cseh nehézipar mellett a népgazdaság harmadik tartóoszlopa lett (Reden A.S.1989).

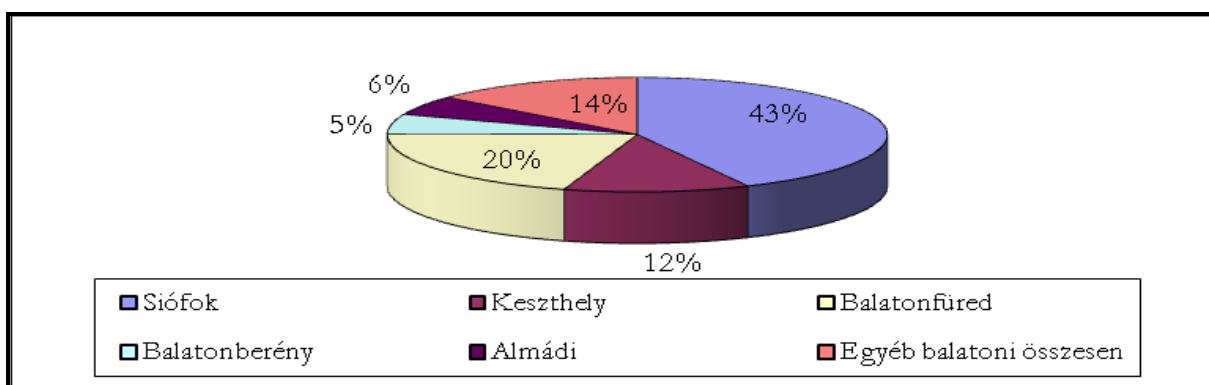
A magyar főváros a turizmus szempontjából is bámulatos fejlődést mutatott fel az első világháború kitöréséig. A már meglévők mellé újabb fürdők és szállodák épültek, miután 1866-ban a hévízkutató fúrások sikerrel jártak a Margitszigeten. A kibontakozó turizmus fejlődését segítette, hogy 1877-ben Eiffel tervei alapján megépült a Nyugati, majd 1884-ben a Keleti pályaudvar, melyek Európa legszebb és legnagyobb vasúti várócsarnokai közé tartoztak. 1896-ra elkészült a kontinens első földalattija és a század végétől már villamosjáratok is közlekedtek. A hazai turizmus első jelentősebb nemzetközi bemutatkozása az 1885. évi Magyar Országos Kiállítás volt, amelyet sikerességében felülmúlt a közel hatmillió látogatót vonzó millenniumi kiállítás, rámutatva a turizmusban rejlő lehetőségekre. 1891-ben megalakult a Magyar Szent Korona Országainak Balneológiai Egyesülete, majd 1913-ra készült el a fővárosban a háború előtti időszak talán utolsó jelentősebb turisztikai beruházásaként a Széchenyi fürdő.

A Balaton jelentőségének növekedését mutatta a Magyar Földrajzi Társaság Balaton Bizottságának megalakulása is 1891-ben, amely a tó és környékének tudományos vizsgálatán túl a Balaton-kultusz megteremtéséért is sokat tett. 1861-ben elkészült a Balaton déli, majd 1909-ben megépült az északi partján végighaladó vasúti fővonal is. A fővárosnak így újabb Balaton-parti településekkel jött létre közvetlen kapcsolata, ami ismét lendületet adhatott a helyi turizmus bővülésének, fejlődésének. A vasút megépítésének részeként elkezdődtek a különböző pályatöltési munkálatok. Ezek komoly antropogén behatásokat eredményeztek a Balaton mindkét partján.

A települések legtöbbször még a nevébe is beillesztette a Balaton szót, mint idegenforgalmi szempontból pozitív indikátort. Ez a „reklám és marketinglépés” egyaránt megfigyelhető Aliga, Berény, Boglár, Keresztúr, Lelle és Szentgyörgy esetében. A levéltári források és a statisztikai

adatok alapján véleményem szerint igazolható, hogy a balatoni fürdőhelyek jelentősége folyamatosan nőtt, de országos relációban egyelőre még nem voltak komoly konkurenciái olyan településeknek, amelyeknek nagyobb volt a turisztikai attraktivitása és tradíciója.

Keszthely a XX. század elején lemaradt a Balaton-parti fürdőhelyek versenyében, annak ellenére, hogy az idegenforgalom meghatározó tényezői – a természeti kincsek, a minőségi szálláshelyek, a gasztronómiai és egyéb kiegészítő szolgáltatások mennyisége és minősége, megfelelő ár-érték arány illetve a kedvezmények – közül majdnem minden a település rendelkezésére állt. 1900-ban a Magyar Királyságon belül a Statisztikai Évkönyv az állandó vendégek alapján állított fel rangsort. Ebben még a 12. helyen tartotta számon Keszthelyt. Már ekkor is megelőzte Balatonfüred, Siófok, sőt a közeli Hévíz és mindössze Balatonföldvárt, Almádit és Fonyódot sikerült megelőznie a jelentősebb Balaton-parti települések közül. Keszthely részesedése a tizenöt Balaton-parti fürdőhely teljes idegenforgalmából 1900-ban még 12 % volt, ám a korszakban már érezhető volt Siófok rohamos fejlődése, melyet megítélésem szerint a – kortárs szakirodalom tükrében – elsősorban a vasúti fővonal tett lehetővé.

1. ábra. A balatoni fürdőhelyek vendégforgalma 1900-ban. Forrás: Statisztikai Évkönyv 1900. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1901, 64. oldala alapján. Saját szerkesztés.

A földrajztudomány számára minden állítás és következtetés a térből indul ki és oda vezethető vissza. A térnek minden olyan pontja tágabb értelemben turisztikai térnek tekinthető, ahol a turizmus megjelenik, ugyanakkor a turizmus megjelenésének időpontja nehezen ragadható meg. Kezdetben a turisztikai tér Keszthelyen a vendégfogadókra koncentrált. A Balaton-part a XIX. században vált a keszthelyi turisztikai tér részévé. 1846-ban megépült az első kikötő és a park fősétánya, valamint kialakították az első fedett fürdőházat a parton. A gőzhajóval érkezők kiszolgálására vendéglő létesült. A kikötő tranzitközponttá is vált, ugyanis a Kanizsáról lovas

kocsival érkezőket gőzhajó szállította tovább Füredre a „savanyú vízhez.” 1883-ban a part egy tekintélyes részét – a Fürdőparkkal együtt – gróf Festetics Tassiló a településnek adományozta.

A magisztrátus a terület idegenforgalmi hasznosításáról is döntött. Hamarosan megépültek az első parti szállodák, amelyek kuriozitását az adta, hogy közvetlenül a Balaton partján helyezkedtek el. 1893-ban felépült a Szigetfürdő, amely olyan extra szolgáltatásokkal várta az ide látogatókat, mint a gyermekes családok részére kialakított koedukált fürdő, valamint a napozó és a kétezer kötetes fürdőkönyvtár, amelynek a használata ingyenes volt. Keszthelyen számos turisztikai vonzerőt jelentő országos, illetve európai hírű nevezetesség található, amely nem a tó partjára épült és ez a sajátosság már önmagában is kiterjesztette a turisztikai tér határait a partközeli utcákon túlra.

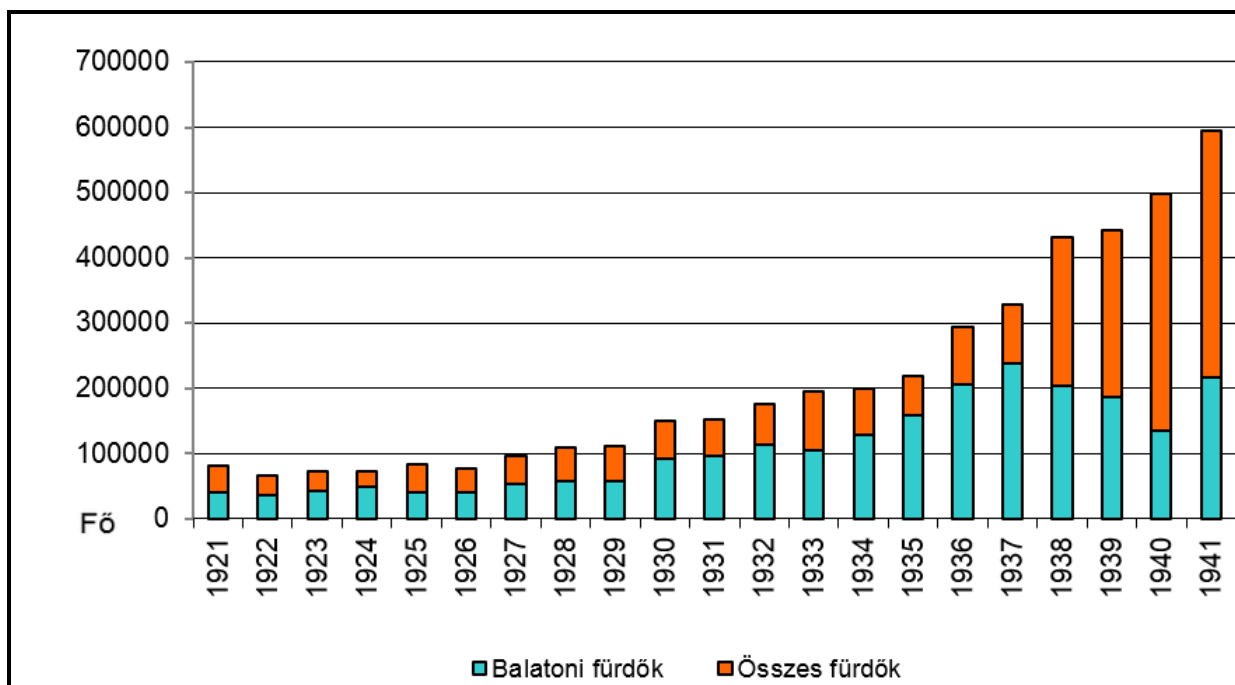
Mind a magisztrátus, mind a településen működő egyesületek iratai, mind a korszakkal foglalkozó egykori és jelenlegi kutatók (Bontz J. 1896, Sági J.1902, Müller R. 2004, 2005) munkái alapján egyértelműen kimutatható, hogy Keszthely turizmusának fejlődéséhez nagyban hozzájárult a turisztikai miliő, ami a „turisztikai térhez kötődő élményelemek objektív vetülete.”(Michalkó G.2005) A táj szépsége, az építészeti és egyéb kulturális értékek, a Festetics-kastély mindehhez jó alapot szolgáltatottak, csakúgy mint az 1817 óta létező Helikoni-ünnepségek, a „Velencei esték”, a tüzijátékok és az 1906-ban felállított Zenepavilon művészeti rendezvényei. Bizonyíthatóvá vált, hogy a turisztikai miliő megteremtése annak köszönhető, hogy az egész település alárendelte magát a turizmus céljainak a Balaton-kultusz jegyében.

3.2.A hazai, a balatoni és a keszthelyi turizmus helyzete és fejlődése a két világháború között

A hazai turizmus ígéretes, folyamatos fejlődése az első világháború kitörésével megtorpant. A trianoni békeszerződés aláírásával a hazai turizmus egykor népszerű desztinációinak döntő része a határokon túlra került, ugyanakkor a megmaradt budapesti és balatoni fürdőhelyek jelentősége megnőtt. A korszakban a belföldi turizmus fejlesztése mellett megfigyelhető a törekvés a külföldről érkező vendégek számának növelésére, amit a turizmus ekkor már világosan felismert valutaszerző képessége indokolt. Erre utalt az állandó légi járatok létesítése a fontosabb európai városokkal, elsősorban Béccsel, valamint 1925-ben a hazai turisztikai kínálatot a külföldi vendégek számára elsőként összegző ún. „Útlevelemelléklet” prospektus kiadása. A kormányzat igyekezett biztosítani a szükséges jogi és strukturális kereteket, létrehozva többek között az *Országos Idegenforgalmi Hivatalt*, az *Országos Magyar Idegenforgalmi Tanácsot* és a *Magyar Királyi Balatoni Intéző Bizottságot*.

A vendégszám növekedésével a hazai szálláshelykínálat, vendéglátás, turisztikai szolgáltató szektor nem tudott maradéktalanul lépést tartani, ezért került hazánkban bevezetésre a „paying guest”, azaz a „fizető vendég” rendszere (Bársony O.1933). A kortárs szekunder források (Gundel E.1937, Marton B.1940, Markos B.1941) felhasználásával sikerült igazolnom, hogy a kormányzat nagyarányú fejlesztésekkel igyekezett a hiányzó szállás és szolgáltatói kapacitást részben bővíteni, részben megteremteni annak érdekében, hogy tömegek számára nyújthasson a belföldi – elsősorban a balatoni – nyaralás, üdülés vonzó alternatívát a külföldivel szemben. Tömegeket kívántak bevonni a turizmusba, a „szabadidő mozgalmak”, valamint a „munkásnyaraltatás” révén. A munkásság bekapcsolódása a turizmusba egyúttal az életszínvonal emelkedését is jelezte, amit elősegített személyi oldalról „az utazás három alapfeltétele: a szabadidő, a diszkrécionális jövedelem és a motiváció.”(Gyuricza L.2008) A hazai turizmus fellendülését azonban mégis a megfelelő szálláshelyek és minőségi szolgáltatások kialakításától és propagálásától várták. A két világháború között a balatoni fürdőhelyek száma csaknem megtriplázódott. A balatoni fürdők évenként változó mértékben, de közel felét tették ki a hazai fürdők vendégforgalmának. Ezt az arányt csupán a visszacsatolások (Felvidék, Kárpátalja, Észak-Erdély, Délvidék) változtatták meg jelentősen, bár nem tartósan. 1941-ben a 42 balatoni fürdőhely 29 %-át jelentette a 145 nyilvántartott fürdőhelynek.

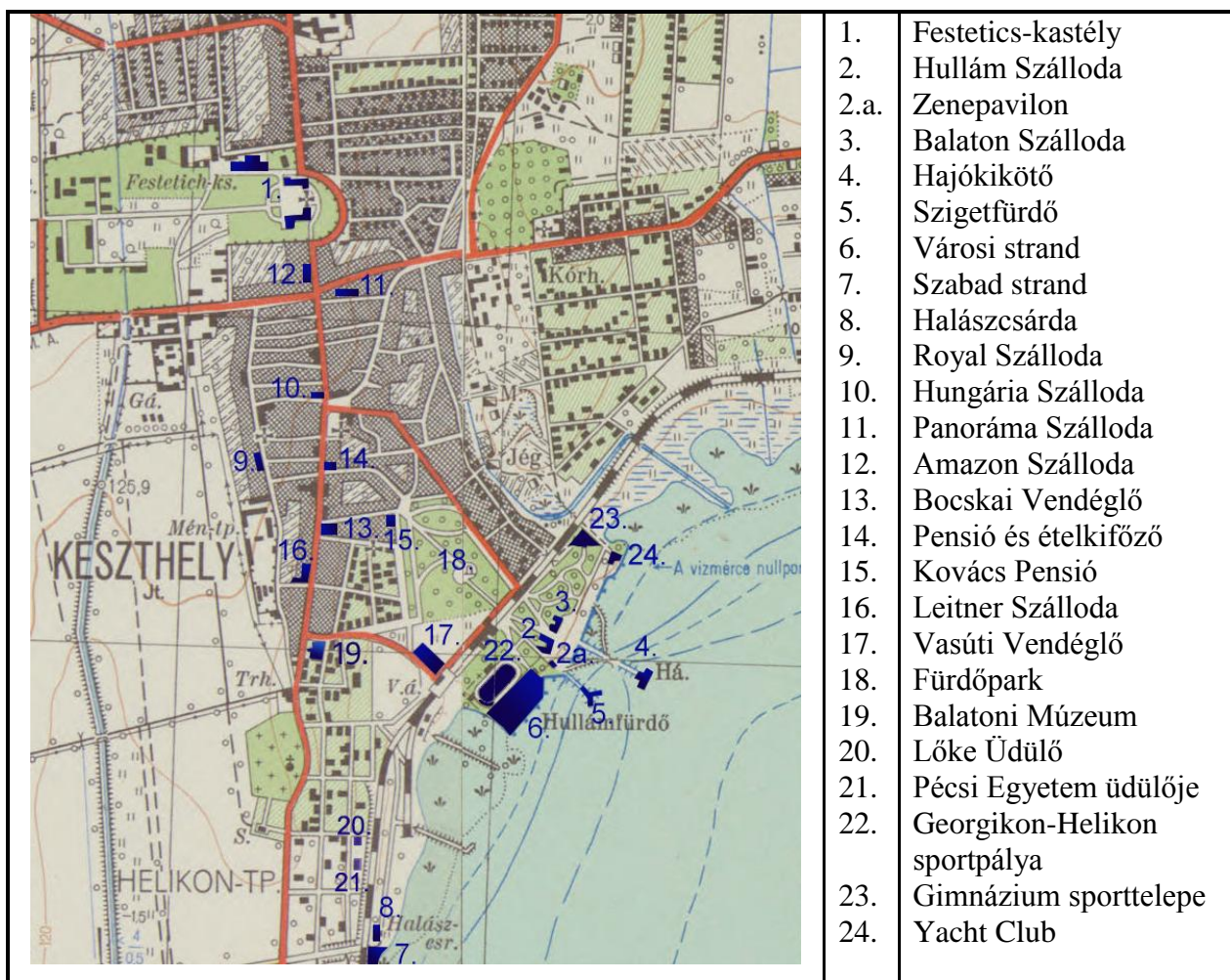
2. ábra. A hazai fürdők vendégforgalmának alakulása 1921 és 1941 között, különös tekintettel a balatoni fürdőhelyekre. Forrás: Statisztikai Évkönyv 1921 és 1941 közötti évfolyamai alapján. Saját szerkesztés.

A balatoni fürdők látogatottságának, kihasználtságának vizsgálatánál hét Balaton-parti település – Balatonalmádi, Balatonberény, Balatonboglár, Balatonfüred, Siófok, Fonyód, Keszthely – mellett az összevethetőség érdekében célszerűnek látszott az elemzés tárgyává tenni Hévíz és Budapest fürdőinek vendégforgalmát is. A Statisztikai Évkönyvek adatközléseinek hiányosságai miatt a fürdőhelyek idegenforgalmának összehasonlításához a korábban említett mutatók felhasználása vált szükségessé. A statisztikai adatközlések alapján megállapítottam, hogy a balatoni fürdőhelyek és Hévíz vendégforgalma a korszakban dinamikus növekedést mutatott egészen az 1930-as évek végéig. 1926-ot bázisévnek tekintve 1930-ig 224%-os volt a növekedés. A legfrekvenciáltabb települések – a korábbi korszakhoz hasonlóan – Balatonfüred, Hévíz, Siófok és Keszthely voltak. Az első évtizedben inkább Balatonfüred és Keszthely, majd Hévíz, de különösen Siófok dominanciája érvényesült. Az 1939, 40-es évek jelentették a recesszió mélypontját, a politikai helyzet miatt.

A vendégéjszakák minimális száma is folyamatos progresszivitást mutatott. E mutatónál is az előbb említett hierarchia érvényesült. Siófok elsőbbsége a második évtizedben vitathatatlanra vált. Ezt részben optimális közlekedési adottságainak köszönhetette. Nemcsak vasúton de 1923-tól – az egyik első hazai légijáratnak köszönhetően – repülőn is elérhető volt. A szervezett utak is növelték látogatottságát. Hévizt gyógyturizmusa tette vonzóvá és e tekintetben megelőzte a budapesti fürdők vendégforgalmát. A külföldiek által eltöltött vendégéjszakák minimális száma a korszak végén csökkent drasztikusan, ezzel párhuzamosan viszont a belföldiek hasonló mutatói nőttek. Ez annak köszönhető, hogy a terület-visszacsatolások után a határon túli magyarok ismét magyar állampolgárrá, a statisztikusok számára tehát belföldi vendégekké váltak.

A minimális tartózkodási idő esetében egy dichotómia jellemzi a Balaton-parti fürdőhelyeket a korszakban. Egyfelől a kisebb lélekszámú és vendégforgalmú települések – Balatonalmádi, Balatonberény, Balatonboglár és Fonyód – növekedést, míg az említett jelentősebb települések vagy stagnációt vagy csökkenést mutatnak. Következtetésem szerint ennek a következő lehet az oka. A fürdőhelyek legfontosabb forráspiaca a belföldi vendégekből került ki, akik ideiglenes vendégek voltak. Jelentősen nem növelték a tartózkodási időt. Ezzel szemben a külföldi vendégek – ugyan számuk kevésbé volt meghatározó – inkább állandó vendégek voltak, így jelentősen növelték a tartózkodási időt. A frekvenciáltabb fürdőhelyeken külföldiek reprezentációja és a tartózkodási időre gyakorolt pozitív hatása nem tudott annyira érvényesülni, mint a kevésbé látogatott helyszíneken.

Keszthely számára az első évtized volt sikeresebb – 1929-ben háromszor több vendéget fogadott, mint Siófok – az ezt követő évek már kevésbé. Az 1930-as években Siófok mellett Hévíz is megelőzte Keszthelyt a legfontosabb vendégforgalmi mutatók tekintetében. Ennek ellenére a turisztikai tere tovább bővült. Nem csupán a Balaton partján hanem a régi városmag és a part közötti területen is biztosított volt a lehetőség a turisztikai tér terjeszkedésére. A turizmussal összefüggő szolgáltatások – vendéglők, fürdők, zene, tenispályák – kétségkívül elsősorban a Balaton partján telepedtek meg, ugyanakkor Keszthelyen számos szálloda, panzió akadt a parti övezettől távolabb is, leginkább a Kossuth utca környékén. A turisztikai tér tehát nem korlátozódott a Balaton partjára, a Festetics-kastély és környéke épp olyan vonzó volt a látogatók számára, mint a fürdők. Az alábbi vezérkari térképen sötétkék színnel jelöltem a turisztikai tér legfontosabb objektumait.

3. ábra. Keszthely 1938-ban. Forrás: Hadtörténeti Levéltár, Térképtár B XV A 49/A jelzetű vezérkari térkép alapján. Saját szerkesztés.

A két világháború között a millió korábban létező elemei – a parti szállodák, a Szigetfürdő, a hatalmas Fürdőpark, a Festetics-kastély, a régi vendéglők, a rendezett, tiszta utcák stb. – megmaradtak, amit a balatoni egyesületek a korszakban új elemekkel is gazdagítottak. Még tartott az a Balaton-kultusz révén is megerősített szemlélet, amely a település egészét fürdővárosnak tekintette, így nem csupán a fürdőházakra, a szállodákra, a sétányokra és parkokra, hanem a város egészére kiterjesztették a gondoskodást. Másfelől viszont Keszthely közlekedési infrastruktúrája továbbra is komoly hátrányt jelentett. A korszakban még meghatározó vasút esetében továbbra sem volt fővonalkapcsolat a fővárossal. A Tapolca és Balatonszentgyörgy felől közlekedő vonatpárok nem tudták kompenzálni az átszállással járó kényelmetlenségeket. A kutatás során azt a következtetést vontam le, hogy a korszak végén mutatkozó lemaradás ellensúlyozásaként a szálláshelyek javítani próbálták infrastruktúrájukat, hogy így növeljék versenyképességüket.

3.3.A hazai, a balatoni és a keszthelyi turizmus helyzete és fejlődése a második világháború után

Miközben Európa nyugati felén a második világháború utáni időszak a turizmus fejlődését hozta, addig a szocialista országok jó tíz évig szinte „semmilyen idegenforgalmat nem bonyolítottak még egymás között sem, nemhogy a kapitalista államokkal.” (Markos B. – Kolacsek A. 1961) A háborút követően a magyar politikai vezetés a turizmust mint „burzsoá” társadalmi jelenséget értelmezte. Jelentős nemzetközi turizmusról aligha beszélhetünk Magyarországon, a belföldi turizmusban pedig elsősorban a politika által preferált szociálturizmus vált meghatározóvá. 1948-ban megszüntetésre került az Országos Idegenforgalmi Hivatal, melynek feladatkörét az államosított IBUSZ vette át. A hazai turizmus történetében újdonság volt, hogy mind az elsődleges, mind a másodlagos turisztikai szuprastruktúra – tehát a szálláshelyek, a vendéglátás és a kiskereskedelem egyaránt – *állami tulajdonban és irányítás alatt* állott, és a *tervgazdálkodás* sajátosságai voltak rá jellemzőek.

Az 1950-es évek második felétől a turizmus a szocialista országokban, így Magyarországon is fejlődésnek indult. A magyar politikai vezetés egyrészt – különösen az 1956-os forradalom után – Nyugat-Európa felé irányuló kiváló propagandalehetőséget látott a turizmusban. Másrészt a turizmusra mint gazdasági ágazatra tekintett, amely lehetőséget nyújtott arra, hogy itthon devizáért lehessen eladni exporttermékeket. A szakemberek és a politikusok is egyetértettek abban, hogy egy dollárnyi érték kitermelése a turizmus révén jóval kevesebb forintrafordítással volt lehetséges, mint az exporttevékenység során.

	Export		Turizmus	
	Tőkés országokba	Szocialista országokba	Kiskereskedelemben	Vendéglátásban
Szalámi	36	39	20	12
Tokaji szamorodni	31	37	13	8
Barackpálinka	33	38	11	6
Csemege paprika	35	43	5	4
Alma	74	74	16	10

1. táblázat. Egy dollárnyi érték megteremtéséhez szükséges forintrafordítás az exporttevékenység, illetve a turizmus révén. Forrás: Kolacsek A. 1965: Külföldi idegenforgalmunk fejlődésének legújabb statisztikai adatai, Idegenforgalom, 25/1965, 26. oldala alapján. Saját szerkesztés.

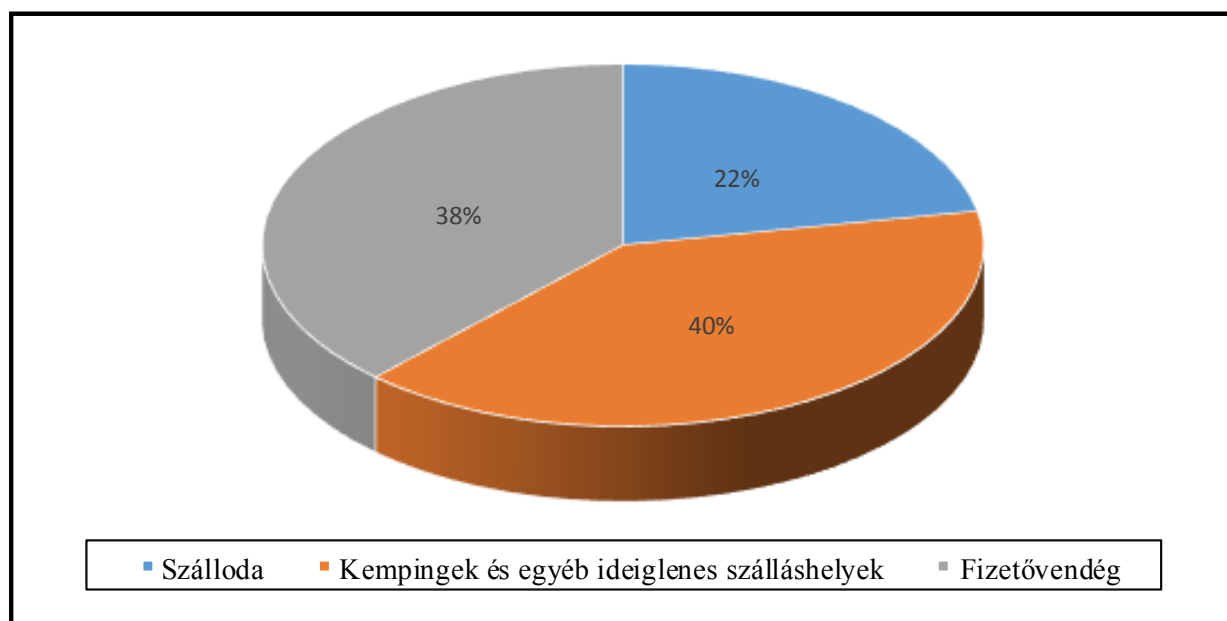
A turizmus erősítését szolgálták az 1960-as évek elején a különböző idegenforgalmi egyezmények, amelyek elsősorban a szocialista országokon belüli idegenforgalmat tették könnyebbé, de nem kizárva belőle a nyugati turistákat. Ugyanakkor a turistaérkezések várható növekedésére az ország szálláshely kapacitása nem volt felkészülve. A hazai döntéshozók a probléma megoldásának legkevesebb beruházást igénylő, ezáltal a legolcsóbb és leggyorsabb módját, a fizetővendég-szolgálat mellett, a *központilag irányított kempingturizmus* megteremtésében látták.

Levéltári forrásokkal igazolható, hogy a nemzetközi turizmus fejlődésével párhuzamosan nagy lendületet vett a belföldi is. A kutató időszak utolsó két évtizedében a kereskedelmi és a magánszálláshelyek belföldi vendégforgalma több mint 200%-os növekedést mutatott (Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal iratai). A belföldi turizmus erőteljes növekedése jórészt annak volt köszönhető, hogy a magyar társadalom egyre nagyobb arányban kapcsolódhatott be ismét a turizmusba. Az 1970-es évek második felében már az aktív korú magyar állampolgárok mintegy kétharmada rendszeresen részt vett a turizmusban. A belföldön nyaralók közül a legtöbben a Balatont választották.

1958-ban az Országos Magyar Idegenforgalmi Tanács négy üdülőövezetet, azaz idegenforgalmi körzetet jelölt ki az országban, melyek közül a „D” szektor, azaz a Balaton-part volt talán a legfontosabb. A Balatoni Intéző Bizottsággal egyeztetve 14 „kísérleti” kemping jött létre (Szauer R. 1959). A Balaton-parti fürdőhelyek versenyében azok a települések voltak képesek jó forgalmi eredmények elérésére – a Statisztikai Évkönyvek adatai szerint – amelyek a szállodák mellett egyéb szálláskapacitással is rendelkeztek. A szállodák az üdülőházak, az „egyéb ideiglenes szálláshelyek” mellett egyre nagyobb jelentőségre tettek szert a

fizetővendéglátás és a kempingek. A szálláshelyek kapacitásánál nagyobb ütemben nőtt azok forgalma.

A keszthelyi turizmus második világháborút követő fejlődésében javarészt az országos tendenciák érvényesültek. Nem tért vissza a két világháború közötti időszak magántulajdonban lévő szálláshelyeinek és vendéglőinek korszaka és a település turisztikai miliője sem, aminek átformálásához hozzájárult, hogy a településen a második világháborút követően emelt, vagy felújított épületek döntő része a „szocreál” stílus jegyeit hordozta. Az 1960-as évektől a turisztikai szolgáltatások súlypontja érzékelhetően a Balaton-partjára helyeződött át és térben is kiterjedt. Az egyik leglátványosabb változás, a Balaton-part további beépülése elsősorban a keszthelyi kempingek – a II. osztályú kempingek adatait 1975-ig egybevonva kezelték a Statisztikai Évkönyvek az egyéb ideiglenes szálláshelyek adataival – létrehozásának volt a következménye, amelyek a fizetővendéglátás mellett a település turizmusának fontos tényezőivé váltak 1965 és 1974 között.

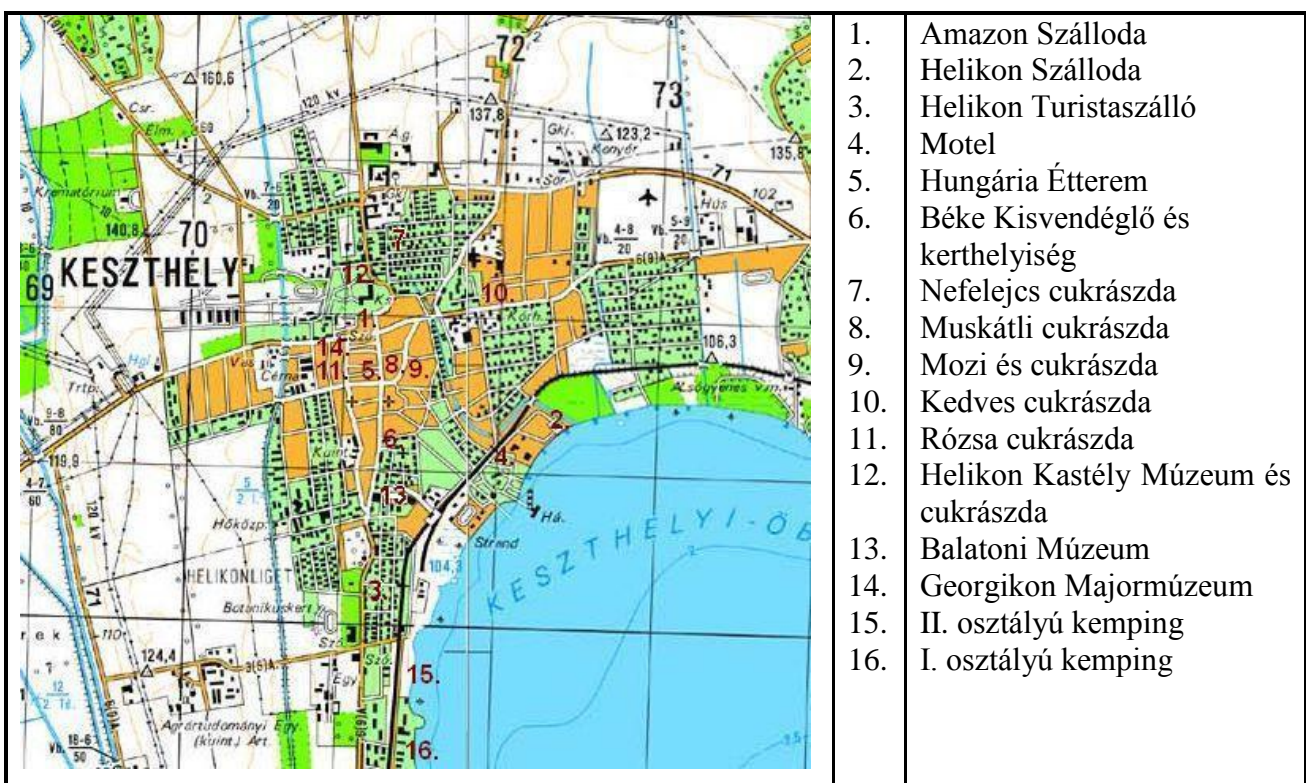
4. ábra. A vendégnapok számának átlaga Keszthelyen 1965 és 1974 között, szállástípusonként, százalékos összevetésben. Forrás: Veszprém megyei Statisztikai Évkönyv 1965 és 1974 közötti számai alapján. Saját szerkesztés.

Keszthely a fővárostól való távolsága és a vasúti fővonal hiánya ellenére ideális helyszínnek ígérkezett kempingek létesítésére. Földrajzi helyzete ekkor kifejezett előnyt jelentett, hiszen a balatoni települések közül a legközelebb feküdt a nyugati határhoz. A turisták – főleg a nyugati államokból érkező külföldiek – könnyebben érhatték el Keszthelyt. A településen az attraktív természeti környezet, a fejlődő infrastruktúra, a sportolási, kirándulási,

horgászási és természetesen a fürdési lehetőség egyaránt biztosított volt. Mindezek mellett Keszthely a Balaton-part talán legnagyobb kulturális kínálatával rendelkezett, tehát a fürdésre kevésbé alkalmas napokra is képes volt látnivalót, szolgáltatást nyújtani vendégeinek.

Keszthelyen az Idegenforgalmi Hivatal kezelésében összesen három, egy II. osztályú 1958-tól, egy I. osztályú 1964-től és egy csak 1980-ban átvett – korábban a Városi Tanács kezelésében üzemelő – ún. kiegészítő kemping működött. Itt nyitották meg az ország első magánkempingjét, a Castrumot is 1982-ben. A keszthelyi kempingek mellett hamarosan sütödék, egyéb vendéglátóhelyek, árusbódék létesültek, így Keszthelyen a szolgáltatások súlypontja a Balaton-part irányába mozdult el, bár nem tartósan. A város turisztikai terére jellemző *duális centrumosság* megmaradt. A *Kossuth utca két oldala* továbbra is frekventált terület volt. A Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal 1978-ban a *Balaton-parti* kempingeken kívül további – főleg a település központi részén lévő – szálláshelyeket, éttermeket, vendéglátóhelyeket, múzeumokat egyaránt ajánlott a városba látogatóknak.

5.ábra. Vendéglátóhelyek, szálláshelyek és kulturális objektumok Keszthelyen 1978-ban. Forrás: Hadtörténeti Levéltár, Térképtár L05-L06 jelzetű vezérkari térkép alapján. Saját szerkesztés.

Az 1979-es év jelentős változásokat hozott Keszthely életében, hiszen Veszprém megyétől átkerült Zala megyéhez. A Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal komoly elvárásokat fogalmazott meg mind a településsel, mind annak legfrekvenciáltabb szálláshelyeivel (összevont kempingek) kapcsolatban. A Hivatal a szálláshelyek összbevételének közel 20, míg a valutaváltásból származó bevételek közel 60%-át várta a várostól. Ezen tervszámok is megerősítik, hogy a megyeváltással Keszthely és annak idegenforgalmi értéke komolyan felértékelődött.

Szálláshelyek forgalmi tervszámai		Valutaváltás tervszámai		
Szálláshely	Éves terv ezer forintban	Település	Vétel	Eladás
Hotel, Zalakaros	2300	Nagykanizsa	1600	
Nyaralófalú, Zalakaros	1100	Keszthely	14000	1200
Kemping, Zalakaros	1200	Hévíz	5000	
Turistaszálló Zalaegerszeg	580	Zalakaros	1800	
Kemping, Nagykanizsa	650	Vonyarcvashegy	1000	
Turistaszálló, Egervár	300			
Kemping, Keszthely	1800			
Kemping, Vonyarcvashegy	1100			
Turistaszálló, Keszthely	200			
Összesen	9230		23400	1200

2.táblázat. A Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal tervszámai 1979. Forrás: Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal iratai 1-2/1979. iktatószám adatai alapján. Saját szerkesztés.

4. Az eredmények összefoglalása és a kutatás további irányai

Kutatómunkám során a következő konklúziókat sikerült levonni:

*I. A hazai, ezen belül a balatoni turizmus jelentősége növekedett a vizsgált időszakban, illetve a balatoni turizmus fejlődéséből kiemelkedik **három szakasz**: a századforduló, a két világháború közötti közel két évtized és az 1960-as évektől kezdődő időszak*

Az **első** korszakban a Balaton-parti települések bekapcsolódtak a hazai turizmusba, kiépült az elsődleges és másodlagos turisztikai szuprastruktúra. A turizmus irányítása, szervezése ekkor még alapvetően helyi szinten történt. A kutatás folyamán a fellelhető primer és szekunder források tükrében bizonyítható, hogy a **második** korszakban a balatoni fürdőhelyek felértékelődtek. Ebben Keszthely – a legnagyobb Balaton-parti településként – kiemelt szerepet kapott, főként a korszak elején. A hazai turizmus ekkor állami szabályozással, de alapvetően helyi szervezésű maradt. A **harmadik** fellendülő időszak az 1960-as évektől bontakozott ki a

turizmust központilag támogató döntésekkel párhuzamosan. Véleményem szerint ennek köszönhető a korszakban tapasztalható kempingturizmus felvirágzása, amely a fizetővendéglátás mellett a leggyorsabban és legkevesebb befektetéssel megvalósítható szállásbővítési lehetőség volt.

II. Keszthely földrajzi fekvése kezdetben komoly hátrányt jelentett a turizmus fejlődésében.

Arra a következtetésre jutottam, hogy a földrajzi helyzetnek fontos szerepe volt a balatoni turizmus fejlődésében. Keszthely a legnyugatabbra eső Balaton-parti településként még a **vasúti fővonal** kiépülése esetén is számottevő távolságra esett a **fővárostól**. A második világháborút követően a település földrajzi fekvése, a kempingturizmus virágzásának időszakában viszont kedvezőnek bizonyult.

III. A turisztikai tér Keszthelyen sohasem kizárólag a tópartra koncentrálódott.

Egy másik gócpontja is volt, a **Kossuth Lajos utca két oldalán**, a mai plébániatemplom és a Festetics-kastély között. Ez a duális centrumosság térben és időben egy konstans állapotot mutat a teljes vizsgált időszakban. Keszthely turisztikai térszerkezetének alakulása ilyen tekintetben pozitív hatást gyakorolt a turizmusra, mivel kedvezőtlen időjárási viszonyok esetén is tudott alternatívát nyújtani a turistáknak. A kutatómunka során a kétközpontúság állandósulása bizonyíthatóvá vált, mivel az elsődleges turisztikai szuprastruktúra, változó intenzitással itt helyezkedett el a teljes vizsgált időszakban. A fejlesztési koncepciók is e két centrumra fókuszáltak annak függvényében, hogy a település lehetőségeivel élve milyen célokat próbált megvalósítani.

További kutatási elképzelésem a vizsgált időintervallum folytatásaként napjainkig terjedően elemezni Keszthely turizmusát. Ezen két időszak bizonyos területeinek összehasonlítása rávilágíthat olyan összefüggésekre, amelyek Keszthely további turisztikai fejlesztéseit pozitív irányba befolyásolhatják. Ilyen általam fontosnak vélt területek:

- a korábbi és a jelenlegi magánkezdemenyezések összehasonlítása
- a két időszak közlekedési lehetőségeinek összevetése
- a keresetek és a turisztikai kínálat árainak elemzése
- az időjárási viszonyok módosulásának hatása az idegenforgalomra
- a korábbi és jelenlegi magisztrátus tevékenységének összehasonlítása

A vendégéjszakák minimális száma és a minimális tartózkodási idő mutatók segíthetik a további kutatásokat is, főként az 1945-ig terjedő időszak turizmusának szélesebb spektrumú tanulmányozása esetében.

5. Publikációs jegyzék

A disszertáció alapjául szolgáló publikációk

TÖRZSÖK A. – GYURICZA L. 2014: *Private Initiatives in the service of the animation of tourism in Keszthely, the capital of the Lake Balaton.* In: DR. SZIKURA J. – DR. KERESZTÉNY I. – DR. BACSÓ R. – DR. IVÁNCsó E. (szerk.): *Limes, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár,* pp.133-147.

TÖRZSÖK A. – GALAMBOS I. 2015: *Keszthely fürdőváros turizmusa a két világháború között.* In: GALAMBOS I. – MICHALKÓ G. – **TÖRZSÖK A.** – WIRTH G. (szerk.): *Fürdővárosok. Konferencia Kiadvány. Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület – Magyar Földrajzi Társaság, Budapest,* pp. 79-96.

TÖRZSÖK A. 2015: *Keszthelyi magánmúzeumok és látványosságok a fürdőváros turizmusának szolgálatában.* In: GALAMBOS I. – MICHALKÓ G. – **TÖRZSÖK A.** – WIRTH G. (szerk.): *Fürdővárosok. Konferencia Kiadvány. Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület – Magyar Földrajzi Társaság, Budapest,* pp. 149-163.

TÖRZSÖK A. – SIPŐCZ M. 2013: *A településföldrajzi tényezők érvényesülése és turizmust befolyásoló hatásuk Keszthelyen a XX. század elején.* In: DR. DÖVÉNYI Z. – DONKA A. (szerk.): *A geográfia változó arcai, Indresearch Kft.-Publikon Kiadó, Pécs,* pp.175-187.

TÖRZSÖK A. – GALAMBOS I. 2013: *A kempingturizmus virágkora. Adalékok a keszthelyi kempingturizmus történetéhez.* In: *Földrajzi Közlemények,* 137. évf. 2. pp. 182-199.

TÖRZSÖK A. – GALAMBOS I. 2012: *Turizmusfejlesztési koncepciók Keszthelyen a 19. és 20. század fordulóján.* In: *Földrajzi Közlemények,* 136. évf. 2. pp. 218-225.

TÖRZSÖK A. 2012: *Challenges Keszthely and its tourism facing with in the 21st century.* – In: BERGHAUER S. – DNYISTRJANSZKIJ M. – FODOR GY. – GÖNCZY S. – IZSÁK T. – MOLNÁR J. – MOLNÁR D. I. (szerk.): *Társadalomföldrajzi kihívások a XXI. század Kelet-Közép Európájában, Konferencia Kiadvány, II. kötet. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász,* pp.319-326.

TÖRZSÖK A. 2011: *Examination of the potentials of tourism in Keszthely in the early 20th century – considering the settlement's geographical aspects.* – In. Dr. CSAPÓ T. – DR. KOCSIS ZS. (szerk.): Az 1971. évi OTK és hatása a hazai településrendszerre, Konferencia Kiadvány. Nyugat-magyarországi Egyetem, Szombathely, pp.248-266.

TÖRZSÖK A. – SIPŐCZ M. 2010: *Keszthely idegenforgalma 1909-ben és – 100 év elteltével – 2009-ben.* – In. Modern Geográfia, 2010. 2. szám

Egyéb publikációk

SIPŐCZ M. – LÓCZY D. – **TÖRZSÖK A.** 2010: *Successful red deer management in Southern Transdanubia and its physico-geographical background.* – In. Tájökológiai Lapok, 8. évf. 3. pp. 523-534.

SIPŐCZ M. – **TÖRZSÖK A.** 2010: *A vadsertés a nagyvilágban 1. rész.* – In. A Sertés, 15. évf. 2. pp. 32-37.

SIPŐCZ M. – **TÖRZSÖK A.** 2010: *A vadsertés a nagyvilágban 2. rész.* – In. A Sertés, 15. évf. 3. pp. 36-39.

TÖRZSÖK A. 2010: *A birtokviszonyok földosztás okozta változásai a Festeticsek keszthelyi birtokain.* In: FÜLEKI GY (szerk): A táj változásai a Kárpát-medencében. Tájhasználat és tájátalakulás a 18-20. században, Konferencia Kiadvány. Környezetkímélő Agrokémiáért Alapítvány, Tájvédelmi Oktatásért és Kutatásért Alapítvány, Gödöllő, pp. 33-40.

